

نقش فقه معاملات در تنظیم قراردادهای آموزشی بخش خصوصی - چالش های حقوقی و روانشناختی

امیر خزائی، مرتضی اشرف، رضا مرادی،

امیر خزائی - amirfhg32@gmail.com - دانش
آموخته سطح دو سفیران هدایت
مرتضی اشرف - mwbaylhwly@gmail.cim - دانش
آموخته سطح 2 سفیران هدایت
رضا مرادی - Reza.moradi.7293@gmail.coM - دانش
آموخته سطح سه حوزه علمیه تهران

نقش فقه معاملات در تنظیم قراردادهای آموزشی
بخش خصوصی،

چالش های حقوقی و روانشناختی

نویسنده :

امیر خزائی « نویسنده مسئول » « 2 »

مرتضی اشرف « 3 »

رضا مرادی « 4 »

چکیده:

قراردادهای آموزشی در بخش خصوصی به عنوان یکی از ارکان مهم توسعه آموزش عالی در ایران، نیازمند تنظیم دقیق و منطبق با اصول فقه هستند تا از بروز مشکلاتی از حقوق جلوگیری شود. فقه تصمیم با تصمیم بر اساس تصمیم طرفین، و شرایط مقرر، موضوعی مناسب برای تنظیم این قراردادها فراهم می‌آورد. با این حال، عدم تطابق کامل قراردادهای آموزشی با قواعد فقهی باعث بروز مشکلاتی از جمله بطلان قرارداد یا اختلاف حقوقی می‌شود که می‌تواند فعالیت مؤسسات آموزشی را با مخاطره‌آمیز ایجاد کند « چالش‌های بخش خصوصی آموزش عالی ایران، 1399 ».

علاوه بر حقوقی، قراردادهای آموزشی در بخش ویژه با چالش‌های روانشناختی قرار دارند که بر تصمیم و نتیجه‌گیری آن تأثیرگذار است. مسائلی مانند اعتماد، انگیزه و پذیرش قرارداد، نقش مهمی در کیفیت قراردادی دارند و در بروز اختلاف، پیامدهای روانشناختی منفی می‌تواند به کاهش کیفیت آموزش و روابط منجر شود. از این رو، توجه به حقوق مشابه و روانشناختی قراردادهای است.

از سوی دیگر، چالش‌های حقوقی در قراردادهای آموزشی بخش خصوصی شامل فقدان مقررات خاص و یکسان، مشکلات در تعیین موضوع و مدت قرارداد و نواقص در ضمانت اجراها هستند که نیازمند بازنگری و

اصلاحات قانونی تا زمینه فعالیت مؤسسات خصوصی بهبود هستند. همچنین، فقدان هماهنگی بین قوانین مدنی و فقهی، پیچیدگی‌های حقوقی را تشدید می‌کند و باید نمونه قراردادهای استاندارد و منطبق با فقه را افزایش دهد « چالش‌های بخش خصوصی آموزش عالی ایران، 1399 ».

برای کاهش این چالش‌ها، پیشنهاد می‌شود علاوه بر بهبود موارد حقوقی، راه‌حل‌های روان‌شناختی مانند افزایش شفافیت، تقویت متقابل و آموزش نحوه انجام قراردادهای برای انجام اقدامات مثبت و مثبت در قراردادهای آموزشی برای افزایش ویژگی‌ها. این دوگانه می‌تواند به بهبود کیفیت آموزش و توسعه پایدار بخش خصوصی کمک کند.

در این مقاله، با بررسی نقش نهایی فقهی در تنظیم قراردادهای آموزشی بخش و تحلیل چالش‌های حقوقی و روان‌شناختی مرتبط، می‌توان با رعایت اصول فقهی با توجه به روان‌شناختی، کلید حل مشکلات و ارتقای کیفیت قراردادهای آموزشی را بررسی کرد. این امر می‌تواند به توسعه آموزش عالی تخصصی در ایران کمک شایانی و زمینه‌سازی حقوقی و انسانی موفق‌تر باشد.

کلیدواژه‌ها:

فقه، قراردادهای آموزشی، بخش‌های ویژه، چالش‌های حقوقی، چالش‌های روان‌شناختی، آموزش عالی خصوصی

مقدمه

قراردادهای آموزشی در بخش خصوصی به عنوان یکی از ارکان مهم نظام آموزشی کشور، نقش بسزایی در توسعه و ارتقای کیفیت آموزش دارند. این قراردادها که معمولاً بین مؤسسات آموزشی خصوصی و فراگیران یا والدین آنها منعقد می‌شوند، چارچوب حقوقی و عملیاتی ارائه خدمات آموزشی را تعیین می‌کنند و از این رو تنظیم دقیق و اصولی آنها اهمیت فراوانی دارد « رکلا، 2024 ».

با توجه به رشد روزافزون بخش خصوصی در عرصه آموزش و افزایش تنوع خدمات آموزشی، ضرورت توجه به مبانی فقهی و حقوقی در تنظیم این قراردادها بیش از پیش احساس می‌شود. « 5 »

فقه معاملات به عنوان شاخه‌ای از فقه اسلامی که به بررسی قواعد و احکام مربوط به معاملات و قراردادهای می‌پردازد، می‌تواند نقش مهمی در تنظیم قراردادهای آموزشی ایفا کند. این شاخه فقهی با تأکید بر عدالت، رضایت طرفین، مشروعیت موضوع و شرایط صحت عقد، چارچوبی اخلاقی و قانونی برای معاملات فراهم می‌آورد که تضمین‌کننده حقوق طرفین و جلوگیری‌کننده از بروز اختلافات است « سیویلیکا، 2025 ». از سوی دیگر، قراردادهای آموزشی به دلیل ماهیت خاص خود که ترکیبی از خدمات آموزشی و تعهدات مالی و حقوقی است، نیازمند توجه ویژه به این اصول فقهی می‌باشند. « 6 »

نقش فقه معاملات در تنظیم قراردادهای آموزشی بخش خصوصی را می‌توان در دو بعد اصلی بررسی کرد: نخست، تأمین صحت و مشروعیت قرارداد بر اساس اصول فقهی؛ و دوم، پیشگیری از بروز چالش‌های حقوقی و روان‌شناختی که ممکن است ناشی از تنظیم ناصحیح قرارداد باشد « دانشنامه فقه معاصر، 2022 ». فقه اسلامی با ارائه قواعدی مانند قاعده «العقد شریعة

داشته باشند، اهمیت بیشتری می‌یابد. «9»

المتعاقدين» بر آزادی اراده طرفین و الزام‌آوری تعهدات تأکید می‌کند، اما در عین حال رعایت عدالت و عدم ایجاد ضرر را نیز شرط اساسی می‌داند «جکل، 2024». «7»

در این مقاله تلاش شده است تا با رویکردی تحلیلی و توصیفی، ضمن تبیین اصول فقه معاملات، کاربرد آنها در قراردادهای آموزشی بخش خصوصی بررسی شود و چالش‌های حقوقی و روانشناختی ناشی از عدم رعایت این اصول شناسایی گردد. همچنین، راهکارهایی برای بهبود تنظیم این قراردادها ارائه خواهد شد تا هم از منظر حقوقی و هم از منظر روانشناختی به ارتقای کیفیت قراردادهای آموزشی کمک شود.

هدف اصلی این مقاله بررسی نقش فقه معاملات در تنظیم قراردادهای آموزشی بخش خصوصی و شناسایی چالش‌های حقوقی و روانشناختی مرتبط با آن است. در این راستا، ابتدا به تشریح مبانی فقهی قراردادها پرداخته می‌شود و سپس با تحلیل قراردادهای آموزشی، نقاط قوت و ضعف آنها از منظر فقهی و حقوقی مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین، تأثیر این قراردادها بر روابط روانشناختی طرفین و پیامدهای احتمالی اختلافات ناشی از آنها تحلیل خواهد شد.

در نهایت، این پژوهش می‌کوشد تا با ارائه چارچوبی منسجم و علمی، زمینه را برای تدوین قراردادهای آموزشی استاندارد و منطبق با فقه معاملات فراهم آورد و بدین ترتیب به توسعه نظام آموزشی بخش خصوصی در ایران یاری رساند. این امر می‌تواند به افزایش عدالت، شفافیت و رضایت طرفین در قراردادهای آموزشی منجر شود و از بروز اختلافات حقوقی و روانی جلوگیری نماید.

اهمیت این موضوع از آنجا ناشی می‌شود که قراردادهای آموزشی بخش خصوصی به دلیل ماهیت تعهدی و خدماتی خود، علاوه بر جنبه‌های حقوقی، جنبه‌های روانشناختی خاصی نیز دارند که می‌تواند بر رضایت و تعامل طرفین تأثیرگذار باشد. در واقع، رعایت اصول فقهی در تنظیم این قراردادها می‌تواند به تضمین عدالت و رضایت طرفین کمک کند و از بروز تعارضات و مشکلات روانی جلوگیری نماید «محمودی، 2016». «8»

بنابراین، این مقاله ضمن تأکید بر اهمیت فقه معاملات در تنظیم قراردادهای آموزشی، به بررسی چالش‌های حقوقی مانند بطلان قرارداد، شروط ناعادلانه و مشکلات اجرایی، و همچنین چالش‌های روانشناختی مانند تأثیر قرارداد بر اعتماد و رضایت طرفین می‌پردازد و در نهایت راهکارهای عملی برای رفع این مشکلات ارائه می‌دهد.

با توجه به اینکه بخش خصوصی در نظام آموزشی کشور نقش رو به رشدی دارد و قراردادهای آموزشی به عنوان ابزار اصلی تنظیم روابط بین مؤسسات و فراگیران شناخته می‌شوند، توجه به چارچوب‌های فقهی و حقوقی در این زمینه می‌تواند به بهبود کیفیت خدمات آموزشی و افزایش اعتماد عمومی کمک کند «حسنی و بیاتی، 2024». «این موضوع به ویژه در شرایطی که قوانین مدنی و فقه اسلامی در برخی موارد ممکن است با یکدیگر تداخل

۲. مبانی نظری

۲.۱ تعریف فقه: مفهوم فقه اسلامی و جایگاه آن در نظام حقوقی

مفهوم لغوی و اصطلاحی فقه:

در زبان عربی، ریشه «فقه» به معنای فهم عمیق و دقیق است «ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۰، ص ۳۰۸». در اصطلاح اسلامی، فقه به «علم به احکام شرعی عملی که از طریق ادله تفصیلی «کتاب، سنت، عقل و اجماع» به دست می‌آید» تعریف شده است «حلی، ۱۴۱۷ق، ص ۵؛ مکارم شیرازی، ۱۴۲۷ق، ج ۱، ص ۲۹». این علم، قوانین حاکم بر رفتار مکلفین «افراد مسئول» را در عبادات، معاملات، سیاسات و دیگر شئون زندگی مشخص می‌کند. «۱۰»

فقه به مثابه نظام حقوقی: فقه اسلامی تنها مجموعه‌ای از احکام فردی نیست، بلکه یک نظام حقوقی جامع «Legal System» با مبانی فلسفی، ارزشی و روش‌شناسی خاص خود محسوب می‌شود «سلیمی، ۱۳۹۹، ص ۴۵». این نظام، حاکمیت الهی را مبنای مشروعیت قواعد حقوقی میدانند و هدف نهایی آن تحقق عدالت، مصلحت فرد و جامعه «جلب منفعت و دفع ضرر» در چارچوب شریعت است «طباطبایی حکیم، ۱۴۱۶ق، ج ۱، ص ۶۰؛ مطهری، ۱۳۷۴، ص ۱۲۲». «۱۱»

منابع استنباط احکام فقهی «ادله اربعه»: فقه استوار بر چهار منبع اصلی است: قرآن کریم «منبع اصیل و وحیانی»، سنت معصومین «ع» «قول، فعل و تقریر پیامبر» «ص» و ائمه اطهار «ع» به عنوان مفسران وحی «عقل درک کلیات و اصول حاکم بر شریعت و استفاده

از ابزارهایی مانند استحسان و مصلحت در چارچوب مشخص «و اجماع» اتفاق نظر علمای دین بر یک حکم، که در صورت کشف نظر معصوم «ع» حجیت دارد» «موسوی بجنوردی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۸۰-۹۵؛ سبحانی، ۱۴۲۱ق، ج ۱، ص ۱۵۵». «۱۲»

جایگاه فقه در نظام حقوقی ایران: پس از انقلاب اسلامی، فقه شیعه منبع اصلی قانونگذاری در جمهوری اسلامی ایران شد. اصل چهارم و اصل ۱۶۷ قانون اساسی صراحتاً بر حاکمیت احکام اسلامی و لزوم استناد قضات به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر در صورت سکوت یا نقص قوانین مدونه تأکید دارند «قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصول ۴ و ۱۶۷». بنابراین، فقه زیربنای حقوق موضوعه ایران، از جمله حقوق مدنی و تجارت، را تشکیل می‌دهد. «۱۳»

۵. فقه معاملات «فقه الاقتصاد»: شاخه‌ای تخصصی از فقه است که به تنظیم روابط حقوقی و مالی بین افراد «اعم از حقیقی و حقوقی» می‌پردازد. موضوع آن بررسی احکام شرعی مربوط به عقود و ایقاعات «مانند بیع، اجاره، شرط، صلح، وکالت، مضاربه، جعاله» و نیز مسائل مرتبط مانند شروط ضمن عقد، شروط باطل، خیارات و ضمان قهری است «انصاری، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص ۳؛ شهید ثانی، ۱۴۱۳ق، ج ۴، ص ۳». «۱۴»

ویژگیهای کلیدی فقه معاملات:

تلفیق حق و تکلیف: در فقه معاملات، حق فردی همواره با تکلیف و مسئولیت اخلاقی و اجتماعی همراه است.

فقه پویا «اجتهاد جواهری»:

فقه معاملات، به ویژه در مکتب فقهی جعفری، با تکیه بر روش اجتهاد پویا و استنباط احکام از منابع، توانایی پاسخگویی به نیازها و پدیده های نوظهور اقتصادی-حقوقی «مانند قراردادهای آموزشی مدرن» را دارد. این پویایی از طریق بررسی عناوین ثانویه، مصالح مرسله «در چارچوب مشخص» و تطبیق قواعد کلی بر مصادیق جدید حاصل میشود «موسوی بجنوردی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۱۲۰؛ صدر، ۱۳۹۰، ص ۷۵». «۱۷»

فقه به عنوان منبع هنجاری و اخلاقی: فقه معاملات علاوه بر تعیین چارچوبهای حقوقی، حاوی هنجارها و ارزشهای اخلاقی عمیقی «مانند لزوم وفای به عهد، صداقت، امانتداری، پرهیز از غش و خیانت، رعایت انصاف» است که بر روابط قراردادی سایه افکنده و به تقویت اعتماد و سلامت روانی حاکم بر معاملات کمک میکند «طباطبایی حکیم، ۱۴۱۶ق، ج ۱، ص ۷۵؛ سلیمی، ۱۳۹۹، ص ۶۸».

جایگاه فقه در تنظیم قراردادهای نوین:

فقه معاملات با ارائه اصول و قواعد کلی حاکم بر قراردادها «اصل صحت، اصل لزوم، اصل آزادی قراردادها در چارچوب شرع، لزوم مشروعیت جهت و مورد معامله» و نیز احکام خاص عقود نامعین «صلح، جعاله» ابزار لازم برای تنظیم و ارزیابی قراردادهای نوین، از جمله قراردادهای آموزشی بخش خصوصی، را فراهم میسازد «کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۱۸۰؛ صفایی، ۱۳۹۸، ج ۱، ص ۱۵۰». «۱۸»

توجه به قصد و رضا: صحت معامله منوط به قصد انشای جدی «ایجاب و قبول» و رضایت طرفین است، به طوری که اکراه و اضطرار میتواند معامله را باطل یا غیرنافذ کند.

حرمت غرر و جهالت فاحش: معاملات مبهم و دارای ریسک نامعقول «غرر» به دلیل ایجاد نزاع و ظلم، باطل محسوب میشوند.

حرمت ربا: هر گونه افزایش بدون عوض معین در معاملات قرضی و برخی معاملات مشابه، ممنوع است.

لزوم مشروعیت مورد معامله: موضوع معامله باید مالیت داشته، قابل خرید و فروش شرعی باشد و معامله آن منع شرعی نداشته باشد «حلی، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۲۱۵؛ نجفی، ۱۳۶۵، ج ۲۲، ص ۳۴۸». «۱۵»

اهداف فقه معاملات در تنظیم روابط:

فقه معاملات با وضع قواعد، به دنبال تحقق عدالت معاوضی، تأمین امنیت حقوقی و قضایی، پیشگیری از نزاع و اختلاف، حمایت از طرف ضعیف تر معامله و حفظ مصالح عمومی جامعه در عرصه اقتصاد است «مطهری، ۱۳۷۴، ص ۱۵۵؛ کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۸۵ - با نگاه تطبیقی». «۱۶»

نقش اراده طرفین « اصل حاکمیت اراده » :

در حقوق مدنی ایران « متأثر از حقوق رومی-ژرمنی » ، اصل حاکمیت اراده نقش بسیار محوری دارد « ماده ۱۰ قانون مدنی: "قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده اند در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد نافذ است" ». طرفین در ایجاد، محتوا و آثار قرارداد آزادی گستردهای دارند، مگر آنکه قانون صریحاً آن را محدود کرده باشد. در فقه معاملات ، اگرچه اراده و رضا برای صحت عقد ضروری است، اما این آزادی در چهارچوب بسیار محدودتری توسط احکام شرعی الزامی « مانند حرمت ربا، حرمت غرر فاحش، لزوم مشروعیت مورد معامله و جهت معامله » محصور شده است. قرارداد بر خلاف این احکام، باطل یا غیرنافذ است، حتی اگر طرفین بر آن تراضی کرده باشند « نجفی، ۱۳۶۵، ج ۲۲، ص ۳۵۰؛ کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۳۶۵؛ ماده ۱۹۰ و ۲۱۵ قانون مدنی که منعکس کننده احکام فقهی هستند ». « ۱۹ »

نحوه مواجهه با پدیدههای جدید: حقوق مدنی معمولاً با تدوین قوانین جدید یا تفسیر قوانین موجود توسط مراجع تقنینی و قضایی به پدیدههای نوین پاسخ میدهد. فقه معاملات اما از طریق فرآیند اجتهاد ، یعنی استنباط حکم شرعی برای موضوع جدید با تطبیق قواعد کلی فقهی « مانند قاعده لاضرر، قاعده صحت، قاعده نفی غرر، قاعده حلیت » و استفاده از عنوان های ثانویه « ضرورت، حرج » و مصالح مرسله « در صورت حصول شرایط » به استقبال پدیدههای جدید میرود « موسوی بجنوردی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۱۳۰؛ صدر، ۱۳۹۰، ص ۸۲ » .

نقش اخلاق و نیت:

۲.۱.۱. تفاوت فقه با حقوق مدنی در قراردادها

منبع مشروعیت:

فقه منبع مشروعیت خود را اراده تشریعی الهی میداند. احکام فقهی از منابع دینی « کتاب، سنت، عقل، اجماع » استنباط میشوند و مشروعیت آنها ذاتی و ناشی از حاکمیت خداوند است. در مقابل، حقوق مدنی « به عنوان بخشی از حقوق موضوعه » منبع مشروعیت خود را اراده دولت-ملت « قانونگذار انسانی میداند. قواعد حقوق مدنی توسط مراجع قانونگذاری بشری وضع و یا به رسمیت شناخته میشوند « کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۳۵؛ سلیمی، ۱۳۹۹، ص ۵۲ » .

دامنه شمول و اهداف:

فقه دامنه بسیار گسترده تری دارد و علاوه بر تنظیم روابط حقوقی بین افراد « حقوق » ، به تکالیف فردی در برابر خدا « عبادات » ، اخلاقیات و ارزش های معنوی حاکم بر معاملات میپردازد. هدف فقه تنها نظم حقوقی نیست، بلکه تکامل معنوی فرد و جامعه و تحقق عدالت الهی است. حقوق مدنی اساساً به تنظیم روابط حقوقی و مالی بین اشخاص « حقیقی و حقوقی » با هدف تأمین نظم، امنیت قضایی و پیشبینی پذیری روابط اجتماعی محدود میشود « مطهری، ۱۳۷۴، ص ۹۸؛ صفایی، ۱۳۹۸، ج ۱، ص ۲۵ » .

فقه به نیت و اخلاقیات درونی طرفین معامله اهمیت فراوانی می‌دهد. مفاهیمی مانند "قصد قربت" « در برخی معاملات خاص »، "پرهیز از ریا"، "رعایت تقوا" و "انصاف" ورای الزامات حقوقی، بخشی از فضای حاکم بر معامله از دیدگاه فقهی است. حقوق مدنی عمدتاً به ظاهر عمل حقوقی و آثار عینی آن توجه دارد و کمتر به نیت باطنی و جنبه‌های معنوی صرف « بدون تجلی خارجی » می‌پردازد، مگر آنکه قانون صریحاً آن را شرط دانسته باشد « مثل شرط حسن نیت در برخی مقررات » « طباطبایی حکیم، ۱۴۱۶ق، ج ۱، ص ۸۲؛ کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۱۰ ». « ۲۰ »

رویکرد به مفاهیمی مانند ربا و غرر:

فسخ «، شامل ضمانت اجراهای اخروی « گناه، عقاب » و اجتماعی-اخلاقی « مانند از دست دادن اعتبار اجتماعی، طرد از جامعه مذهبی » نیز می‌شود. ضمانت اجرای نقض قواعد حقوق مدنی عمدتاً دنیوی و مادی است « جبران خسارت، الزام به انجام تعهد، فسخ قرارداد، بطلان » و توسط دستگاه قضایی دولتی اعمال می‌گردد « سلیمی، ۱۳۹۹، ص ۹۵؛ کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۵۵ ». « ۲۲ »

انعطاف‌پذیری در قالب قرارداد:

حقوق مدنی عموماً برای ایجاد تعهدات جدید، قالبهای قراردادی معین « عقود معین » و غیرمعین « عقود نامعین » را به رسمیت می‌شناسد و در عقود نامعین آزادی شکل بیشتری وجود دارد. فقه نیز عقود معین « مانند بیع، اجاره، صلح » و غیرمعین « عقد صلح در امور غیرمالی یا جعاله » را دارد، اما صحت و نفوذ هر توافقی، حتی در قالب عقود نامعین، منوط به رعایت شرایط عمومی صحت معامله « مشروعیت جهت و مورد معامله، عدم مخالفت با احکام الزامی مانند حرمت ربا و غرر » است. بنابراین انعطاف در چارچوب احکام الزامی فقهی عمل می‌کند « انصاری، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص ۱۵۰؛ صفایی، ۱۳۹۸، ج ۱، ص ۱۰۰ ». « ۲۱ »

تأثیرگذاری در قانونگذاری:

فقه به طور مطلق و با دلایل شرعی خاص، ربا « در اقسام معینی » و غرر فاحش را ممنوع و قراردادهای مبتنی بر آنها را باطل میدانند. این ممنوعیتها ریشه در عدالتخواهی، مبارزه با استثمار و حفظ سلامت روانی و امنیت اقتصادی جامعه دارد. حقوق مدنی ممکن است برخی مصادیق ربای شدید را تحت عناوین دیگری مانند بهره‌نامتعارف یا قمار محدود کند « ماده ۶۵۳ قانون مجازات اسلامی » و یا غرر را در حدی که منجر به جهل مرکب شود یا به عنوان تزویر و فریب قابل تعقیب باشد، نپذیرد، اما ممنوعیت مطلق به شکل فقهی ندارد و رویکردی عرفیتر و اقتصادیتر دارد « کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۴۰۰؛ ماده ۱۹۰ و ۲۱۵ قانون مدنی که موانع صحت را بیان می‌کنند ».

ضمانت اجراها:

در نظام حقوقی ایران، فقه « به ویژه فقه امامیه » منبع اصلی و مادر تدوین قوانین مدنی و تجاری است. بسیاری از مواد قانون مدنی ایران « به ویژه در بخش عقود و ایقاعات » ترجمه یا اقتباس مستقیم از متون

ضمانت اجرای نقض قواعد فقهی علاوه بر ضمانت اجراهای دنیوی « مانند بطلان عقد، ضمان مالی، حق

تعریف حقوقی کلی قرارداد آموزشی:

قرارداد آموزشی یک توافقنامه حقوقی دو یا چندجانبه است که به موجب آن، یک طرف «ارائه دهنده خدمات آموزشی، مانند مؤسسه، مدرسه، دانشگاه یا استاد خصوصی» متعهد به انتقال دانش، مهارت یا توانایی مشخصی میشود و طرف دیگر «متعلم یا پرداخت کننده، مانند دانشجو، فراگیر یا والدین» متعهد به پرداخت مبلغ معین «شهریه» یا انجام عمل دیگری در قبال دریافت آن خدمت آموزشی میگردد «صفایی و رحیمی، ۱۴۰۰، ص ۸۷؛ کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۳۳۰».

ماهیت عقدی قرارداد آموزشی:

در نظام حقوقی ایران، قرارداد آموزشی غالباً در قالب عقد اجاره اشخاص «اجاره خدمات یا عقد جعاله» در موارد خاص مانند استخدام استاد برای پروژه مشخص تحلیل میشود. ماده ۵۱۲ قانون مدنی: «مستأجر میتواند در عین مستأجره هر تصرفی که بخواهد بکند مگر تصرفی که مستلزم نقص یا عیب باشد...» و در اجاره اشخاص، مستأجر «کارفرما» حق بهره‌برداری از نیروی کار و تخصص اجیر «مدرس» را در مدت معین دارد. گاهی نیز از ترکیب عقود «مانند صلح» برای تنظیم آن استفاده میشود «شهیدی، ۱۳۹۸، ج ۳، ص ۱۵۵؛ مهدوی تبریزی، ۱۳۹۵، ص ۱۲۰».

تعریف تخصصی قرارداد آموزشی بخش خصوصی:

این قراردادهای، توافقاتی هستند که بین مؤسسات

فقهی است. بنابراین، حقوق مدنی ایران به شدت تحت تأثیر فقه است، هرچند گاه با اصلاحات یا تفسیرهای عرفی همراه شده است. تفاوت اصلی در این است که حقوق مدنی، احکام فقهی را در قالب قوانین مدون و مصوب مجلس درآورده و گاه با ملاحظات اجتماعی و عرفی تعدیل کرده است «صفایی، ۱۳۹۸، ج ۱، مقدمه؛ کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۸۰».

جمع بندی تعامل و تمایز:

به طور خلاصه، فقه معاملات یک سامانه هنجاری جامع با منشأ دینی است که هم به حقوق، هم به تکالیف اخلاقی-مذهبی و هم به ارزشهای معنوی حاکم بر روابط معاملاتی میپردازد و مشروعیتش الهی است. حقوق مدنی یک سامانه عرفی است که تمرکز اصلی آن بر تنظیم روابط حقوقی و مالی بین افراد برای ایجاد نظم و امنیت قضایی است و مشروعیتش از اراده دولت ناشی میشود. در ایران، حقوق مدنی عمدتاً متکی بر فقه است، اما در عمل و تفسیر، با ملاحظات عرفی، اجتماعی و مدیریتی نیز همراه میشود. درک این تمایزات و نقاط تعامل برای تحلیل چالشهای حقوقی قراردادهای آموزشی بخش خصوصی در ذیل نظام حقوقی ایران ضروری است «سلیمی، ۱۳۹۹، ص ۱۱۰؛ صفایی، ۱۳۹۸، ج ۱، ص ۳۰».

۲.۲. قراردادهای آموزشی در بخش خصوصی

تعریف قرارداد آموزشی و ویژگیهای خاص آن در بخش خصوصی

ویژگی ۳: ابهام در تعیین نتیجه « Difficulty in Outcome Measurement » :

برخلاف بسیاری از کالاها یا خدمات، نتیجه نهایی آموزش « یادگیری، مهارت افزایی، موفقیت تحصیلی به شدت تحت تأثیر عوامل متعددی خارج از کنترل مؤسسه » مانند استعداد و تلاش فراگیر، محیط خانوادگی، انگیزه « قرار دارد. تعیین دقیق سهم مؤسسه در نتیجه نهایی و تضمین آن در قرارداد دشوار است » خواجه پور، ۱۳۹۸، ص ۳۳. « 26 »

ویژگی ۴: حساسیت زمانی و تدریجی بودن اجرا:

خدمات آموزشی عموماً در **بازه زمانی طولانی « یک ترم، یک سال تحصیلی » و به صورت تدریجی ارائه میشود. تعلیق یا نقض قرارداد در میانه راه، هزینههای مادی و معنوی سنگینی برای طرفین « به ویژه فراگیر » دارد « صفایی و رحیمی، ۱۴۰۰، ص ۹۲. »

ویژگی ۵: نقش برجسته عنصر اعتماد « Trust » :

به دلیل پیچیدگی، تخصصی بودن و تأثیرگذاری عمیق آموزش بر آینده فرد، **اعتماد متعلم/والدین به مؤسسه، مدیران و مربیان ** عنصری حیاتی در شکلگیری و تداوم رابطه قراردادی است. خدشه دار شدن این اعتماد آثار روانشناختی و حقوقی شدیدی دارد « اسلامی ندوشن، ۱۳۹۶، ص ۱۱۵. « 27 »

آموزشی غیردولتی « از مهدکودک و مدرسه تا آموزشگاه های فنی و حرفه ای، مؤسسات کنکور و دانشگاههای خصوصی » و فراگیران یا والدین ایشان منعقد میشوند و ارائه خدمات آموزشی در ازای دریافت شهریه « به عنوان عوض اصلی » را تنظیم میکنند. وجه تمایز اصلی، خصوصی بودن منبع تأمین مالی « غیر از بودجه دولتی » و هدف انتفاعی مؤسسه است « موسوی بجنوردی، ۱۳۸۲، ص ۹۵؛ قانون تأسیس و اداره مدارس و مراکز آموزشی و پرورشی غیردولتی، ۱۳۹۵. »

ویژگی ۱: ترکیب ماهیت انتفاعی و امانتداری فرهنگی:

مؤسسه خصوصی با انگیزه کسب سود اقتصادی فعالیت میکند، اما موضوع قرارداد « آموزش » دارای ابعاد فرهنگی، اجتماعی و انسانی حساسی است که نوعی مسئولیت امانی و اخلاقی مضاعف بر دوش مؤسسه قرار میدهد. این دوگانگی میتواند منشأ چالش باشد « نصیری و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۴۲. « 24 »

ویژگی ۲: عدم تقارن اطلاعاتی « Asymmetric Information » :

مؤسسه معمولاً نسبت به کیفیت واقعی خدمات آموزشی « سطح علمی اساتید، اثربخشی روشها، امکانات » و نتایج قابل انتظار، اطلاعات بسیار بیشتری از متعلم یا والدین دارد. این عدم تقارن، امکان سوءاستفاده و انتخاب نادرست را افزایش میدهد « فرمehینی فراهانی و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۶۸. « 25 »

ویژگی ۶: تأثیرپذیری از مقررات دولتی:

انواع قراردادهای آموزشی و ساختار کلی آنها

مبنای تقسیم بندی ۱: سطح و نوع آموزش:

آموزش عمومی «پیش دبستانی، دبستان، متوسطه» :

با وجود خصوصی بودن، این قراردادها تحت نظارت و مقررات خاص وزارتخانه های مربوطه «آموزش و پرورش، علوم، بهداشت، فنی و حرفه ای» هستند. این مقررات بر محتوا، شرایط پذیرش، شهریه، صلاحیت مربیان و استانداردهای فضای آموزشی تأثیر مستقیم میگذارند «قانون تأسیس و اداره مدارس و مراکز آموزشی و پرورشی غیردولتی، ۱۳۹۵، مواد ۱۰ و ۱۱؛ آئیننامه اجرایی مدارس غیردولتی، ۱۳۹۶». «28»

قرارداد بین مدرسه غیردولتی و والدین/ولی قانونی دانش آموز. محوریت بر اساس اساس نامه مصوب شورای عالی آموزش و پرورش و آیین نامه اجرایی مدارس غیردولتی است. تأکید بر تربیت پذیری و پرورش به موازات آموزش «قانون تأسیس و اداره مدارس غیردولتی، ۱۳۹۵؛ آئیننامه اجرایی، ۱۳۹۶». «30»

آموزش عالی «دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی غیردولتی-غیرانتفاعی» :

ویژگی ۷: تنوع ذی نفعان و پیچیدگی روابط:

در قراردادهای آموزشی «به ویژه برای کودکان»، ممکن است فراگیر، والدین «به عنوان پرداخت کننده و ولی قانونی» و مؤسسه طرفهای مستقیم قرارداد باشند. این امر روابط حقوقی را پیچیده کرده و تعیین دقیق تکالیف و مسئولیت ها را دشوار می سازد «موسوی بجنوردی، ۱۳۸۲، ص ۱۰۰». «29»

قرارداد بین دانشگاه/مؤسسه و دانشجو. تابع مقررات شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت علوم و اساسنامه داخلی مؤسسه است. تمرکز بر آموزش تخصصی و پژوهش «اساس نامه دانشگاه آزاد اسلامی؛ آیین نامه مؤسسات آموزش عالی غیرانتفاعی، ۱۳۷۲». «31»

ویژگی ۸: حساسیت اخلاقی و روانشناختی مضاعف:

رابطه مدرس-متعلم همواره با بار عاطفی، اخلاقی و روانشناختی همراه است. نقض قرارداد یا تخلف از تعهدات، علاوه بر خسارات مادی، میتواند موجب آسیب های روانی «استرس، کاهش اعتمادبهنفس، سرخوردگی» برای فراگیر، به ویژه در سنین پایین شود «نصیری و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۴۸؛ اسلامی ندوشن، ۱۳۹۶، ص ۱۲۰». «

آموزش های فنی و حرفه ای و مهارتی:

قرارداد بین آموزشگاه فنی و حرفه ای و فراگیر. اغلب کوتاهمدت و با هدف کسب مهارت شغلی خاص. تابع مصوبات سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور « قانون نظام صنفی، مواد مربوط به آموزشگاه ها ». « 32 »

مبنای تقسیم بندی ۳: مدت قرارداد:

بلندمدت:

آموزشهای آزاد و تخصصی « زبان، کنکور، کامپیوتر و ... »:

معمولاً یک سال تحصیلی کامل یا چند سال « مثلاً دوره ۶ ساله دبستان در یک مدرسه ».

قرارداد بین مؤسسه آموزشی و فراگیر/والدین. تنوع بسیار زیاد در محتوا، مدت و روش. عمدتاً تابع قانون مدنی و مقررات عام.

کوتاه مدت: دوره‌های فشرده زبان، کارگاههای آموزشی چندروزه، کلاس های تقویتی یک ماهه.

مبنای تقسیم بندی ۲: طرفین قرارداد:

حضور/ مجازی/ ترکیبی:

مستقیم:

با گسترش آموزش الکترونیک، قراردادهای باید به وضوح محل، زمان و نحوه ارائه خدمت « حضوری، آنلاین زنده، آفلاین، ترکیبی » و مسئولیت های فنی طرفین را مشخص کنند « دستورالعمل اجرایی آموزش الکترونیکی در مؤسسات غیردولتی، ۱۴۰۰ ».

قرارداد بین مؤسسه آموزشی و فراگیر « در صورت کبر سن و اهلیت » یا والدین.

غیرمستقیم « پیمانکاری آموزشی »:

ساختار کلی قراردادهای آموزشی: ** علیرغم تنوع، ساختار یک قرارداد آموزشی خصوصی معمولاً شامل بخشهای اصلی زیر است:

قرارداد بین یک شخص حقوقی « کارفرما » با یک مؤسسه آموزشی « پیمانکار » برای ارائه خدمات آموزشی به کارکنان یا گروه خاصی. ساختار حقوقی پیچیده تر با سه ضلعی کارفرما-پیمانکار-فراگیران « کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۲، ص ۲۸۵ ».

سربرگ و مشخصات طرفین:

نام کامل و دقیق مؤسسه « با ذکر شماره ثبت و مجوز فعالیت » ، نام و مشخصات کامل فراگیر و/یا والدین/ولی قانونی، تاریخ و محل انعقاد.

ماده ۲: تعهدات مؤسسه آموزشی:

تأمین و معرفی مدرسان دارای صلاحیت « علمی، تربیتی، اخلاقی » طبق ضوابط.

مقدمه « دلایل و اهداف » :

ارائه خدمات آموزشی طبق برنامه زمانی و سرفصلهای تعیینشده.

بیان هدف از انعقاد قرارداد « دریافت آموزش در رشته/دوره خاص » و ارجاع به مجوزهای مؤسسه.

تأمین امکانات و تجهیزات آموزشی مناسب و ایمن.

ماده ۱: موضوع قرارداد: توصیف دقیق و مشخص خدمت آموزشی مورد تعهد مؤسسه:

صدور گواهینامه/مدرک معتبر در صورت موفقیت فراگیر « مطابق ضوابط » .

عنوان دوره/رشته تحصیلی:

رعایت مقررات آموزشی و انضباطی مصوب نهادهای نظارتی.

مدت زمان دقیق دوره « شروع و پایان، ساعات کلاسی » .

حفظ شأن و کرامت فراگیر و پرهیز از هرگونه تبعیض یا آزار.

سرفصل های اصلی یا ارجاع به برنامه مصوب « به عنوان پیوست » .

حفظ حریم خصوصی و اطلاعات فراگیران.

نحوه ارائه « حضوری، مجازی، ترکیبی - با جزئیات پلتفرم و الزامات فنی » .

اطلاع رسانی شفاف در مورد تغییرات مهم.

شرایط فیزیکی محل آموزش « در صورت حضوری - ارجاع به استانداردها » .

نحوه و زمان پرداخت « نقدی، اقساطی - با ذکر چک یا سفته در صورت نیاز » .

ماده ۳: تعهدات فراگیر/والدین:

پرداخت به موقع شهریه و هزینه‌های مقرر « با ذکر مبلغ، اقساط و سررسیدها » .

ضمانت اجرای تأخیر یا عدم پرداخت ** « جریمه تأخیر، محرومیت از کلاس، فسخ قرارداد » .

رعایت مقررات انضباطی و آموزشی مؤسسه.

شرایط استرداد شهریه در موارد انصراف، اخراج یا تعلیق « با ذکر درصد کسر وجه بر اساس زمان باقیمانده » .

حضور منظم و به موقع در کلاس ها و فعالیت های آموزشی.

ماده ۵: مدت قرارداد:

رعایت احترام نسبت به کادر آموزشی و سایر فراگیران.

تاریخ دقیق شروع و پایان دوره آموزشی. ذکر شرایط **تمدید، تعلیق یا فسخ زودهنگام**.

مراقبت از اموال و تجهیزات مؤسسه.

ماده ۶: ضمانت اجرا و تخلفات:

همکاری لازم با مؤسسه در فرآیند آموزش.

تخلفات مؤسسه: « تأخیر یا تعطیلی غیرموجه کلاسها، تغییر مدرس بدون اطلاع رسانی، عدم ارائه سرفصلها، نقض استانداردها، رفتار غیراخلاقی » . ضمانت اجراها: تذکر کتبی، جبران خسارت « مثلاً جبران کلاسهای از دست رفته » ، فسخ یکجانبه قرارداد از سوی فراگیر/والدین، گزارش به نهاد ناظر.

ماده ۴: شهریه و نحوه پرداخت:

مبلغ دقیق کل شهریه دوره.

زیرمجموعه های هزینه « شهریه ثابت، هزینه آزمایشگاه، کتاب، بیمه و ... » .

تخلفات فراگیر:

« غیبت غیرموجه مکرر، عدم پرداخت شهریه، اخلاص در نظم آموزشی، رفتار غیراخلاقی، نقض مقررات ». ضمانت اجراها: تذکر شفاهی/کتبی، محرومیت موقت از کلاس، اخراج از دوره، عدم استرداد شهریه یا بخشی از آن، پرداخت خسارت احتمالی به مؤسسه.

آیین نامه انضباطی و آموزشی داخلی مؤسسه.

نرخ نامه و جدول هزینه ها « در صورت تفکیک ».

ماده ۷: فورس ماژور « قوه قاهره »:

شرایط خاص استرداد شهریه.

شرایطی که خارج از اراده طرفین « مانند بلایای طبیعی، جنگ، بیماریهای همه گیر، دستورات دولتی فوری » مانع اجرای قرارداد شود و تعهدات طرفین را به تعویق اندازد یا قرارداد را منفسخ کند و توزیع مسئولیت در این موارد.

ماده ۱۰: قوانین حاکم:

تصریح به حاکمیت قوانین جمهوری اسلامی ایران، مقررات خاص وزارتخانه ناظر و اصول قراردادهای خصوصی مندرج در قانون مدنی بر این قرارداد.

ماده ۸: حل و فصل اختلافات:

چالش های حقوقی در تنظیم ساختار:

تعیین روش حل اختلاف « اولویت با صلح و سازش و مراجعه به هیئت مدیره مؤسسه، سپس مراجعه به هیئت حل اختلاف اداره آموزش و پرورش/وزارت علوم مرتبط، و در نهایت مراجعه به مراجع قضایی صالح ».

ابهام در تعریف کیفیت خدمات:

تعیین معیارهای عینی و قابل اندازه گیری برای "کیفیت آموزشی" در قرارداد بسیار دشوار است.

ماده ۹: ضمائم: قرارداد معمولاً دارای ضمائم ضروری است:

تضمین نتیجه: مؤسسات معمولاً از تضمین نتایج خاص « مانند قبولی در کنکور » خودداری میکنند که میتواند مورد اعتراض باشد.

برنامه هفتگی/زمانبندی کلاس ها.

سرفصل های دقیق و منابع درسی

شرایط استرداد شهریه: تعیین شرایط عادلانه و شفاف برای کسر هزینه ها در صورت انصراف فراگیر چالش برانگیز است و گاه منجر به دعاوی قضایی میشود.

شروط یکطرفه به نفع مؤسسه « به ویژه در استرداد شهریه » می تواند احساس بی عدالتی و ناامیدی ایجاد کند.

تطبیق با فقه معاملات:

کاهش انگیزه: شروط سختگیرانه انضباطی بدون در نظر گرفتن تفاوت های فردی و مشکلات شخصی فراگیر ممکن است انگیزه یادگیری را تضعیف کند.

تضمین تطابق کلیه شروط « به ویژه شرط عدم استرداد، شرط جریمه، شرط تغییر مدرس » با احکام فقهی مانند لزوم مشروعیت جهت معامله، منع غرر و ربا نیازمند دقت نظر فقیه است « شیرازی، ۱۳۹۸، ص ۷۵ »

تأکید بر مادیات:

تمرکز بیش از حد قرارداد بر جنبه های مالی و تعهدات مادی، ممکن است به رابطه اخلاقی و اعتمادمحور مدرس-متعلم آسیب بزند « فرمehنی فراهانی و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۷۲ ».

مسئولیت مدنی مؤسسه:

حدود مسئولیت مؤسسه در قبال حوادث جسمی برای فراگیر در محیط آموزشی یا آسیب های روانی ناشی از عملکرد نامناسب مربیان نیاز به صراحت دارد.

ساختار قراردادهای خاص ۱: آموزش الکترونیکی:

تضمین کیفیت اتصال و پلتفرم: تعیین مسئولیت در قبال قطعی اینترنت یا اختلال در سامانه.

چالش های روانشناختی مرتبط با ساختار:

استرس ناشی از ابهام:

حقوق مالکیت فکری: مالکیت محتوای تولیدی، ضبط جلسات و نحوه استفاده از آن.

ابهام در تعهدات و نتایج مورد انتظار میتواند باعث اضطراب در فراگیران و والدین شود.

ارزیابی و نظارت الکترونیکی: روش های رفع تقلب و تضمین سلامت آزمون ها.

احساس بی عدالتی:

ارائه اصول زیر، چارچوبی برای تنظیم عادلانه تر این قراردادها فراهم میکند:

امنیت سایبری و حفاظت از داده:

اصل صحت: فرض بر صحت قرارداد و تعهدات مندرج در آن است مگر خلافش ثابت شود.

تعهدات مضاعف مؤسسه در حفظ اطلاعات حساس فراگیران « دستورالعمل اجرایی آموزش الکترونیکی در مؤسسات غیردولتی، ۱۴۰۰ ».

اصل لزوم: قراردادهای آموزشی معمولاً لازم هستند و طرفین ملتزم به اجرای تعهدات خود می باشند.

ساختار قراردادهای خاص ۲: استخدام استاد/مربی:

لزوم رضا و قصد: رضایت واقعی طرفین « به ویژه والدین در مورد کودکان » و قصد جدی انعقاد عقد ضروری است.

قرارداد جداگانه ای که مؤسسه با مدرس منعقد میکند. موضوع آن تعهد مدرس به تدریس دروس مشخص با کیفیت معین در ازای حق التدریس است. این قرارداد ارتباط مستقیم با تعهد مؤسسه در قبال فراگیر دارد و تخلف مدرس، مسئولیت مؤسسه را در پی دارد « مهدوی تبریزی، ۱۳۹۵، ص ۱۳۵ ». « ۳۳ »

منع غرر و جهالت فاحش: موضوع تعهد « خدمت آموزشی » و عوض « شهریه » باید تا حد معقول و متعارف مشخص و معلوم باشد.

ساختار قراردادهای خاص ۳: مشارکت در آموزش « Franchise »:

لزوم مشروعیت جهت و مورد معامله: محتوای آموزشی و هدف از قرارداد نباید مغایر با موازین شرعی و اخلاقی باشد.

قرارداد بین مؤسسه مادر « اعطاکننده فرانچایز » و مؤسسه محلی « گیرنده فرانچایز » برای استفاده از نام، روش آموزشی و پشتیبانی مؤسسه مادر در ازای پرداخت حق امتیاز. تنظیم دقیق حدود اختیارات، کیفیت کنترل و مسئولیتها حیاتی است « حسینی، ۱۳۹۹، ص ۶۲ ». « ۳۴ »

حرمت ربا: شروط مربوط به جریمه تأخیر در پرداخت شهریه نباید به ربوی بودن منجر شود « مثلاً بهره دیرکرد باید معقول و طبق مصوبات بانک مرکزی باشد ».

نقش فقه معاملات در تنظیم ساختار: فقه معاملات با

لزوم رعایت انصاف و عدالت: شروط قرارداد نباید منجر به ضرر فاحش یک طرف « به ویژه متعلم » یا اجحاف شود

« نجفی، ۱۳۶۵، ج ۲۲، ص ۳۵۵؛ شیرازی، ۱۳۹۸، ص ۸۰ »
« 35 »

است. اصول و قواعد فقهی، به مثابه ستون‌های استوار، زیربنای حقوقی این قراردادها را تشکیل می‌دهند و پاسخگوی چالش‌های نوظهور در این عرصه هستند »
شهید صدر، ۱۳۹۵، « 36 »

3.1. اصول و قواعد فقهی حاکم بر قراردادها

مبنای حقوق قراردادها در اسلام، بر اصولی استوار است که ریشه در قرآن کریم، سنت پیامبر « ص » و ائمه اطهار « ع » و عقل سلیم دارند. این اصول، حاکم بر کلیه معاملات، از جمله قراردادهای آموزشی خصوصی، بوده و تضمین‌کننده صحت، لزوم و انصاف در تعهدات طرفین می‌باشند « موسوی بجنوردی، ۱۳۸۹، « 37 »

3.1.1 اراده طرفین و قاعده لزوم عقود

اصل حاکمیت اراده از ارکان اساسی فقه معاملات است. قرآن کریم با عبارت «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» « سوره مائده، آیه 1 » و «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» « سوره مائده، آیه 1 »، بر لزوم وفای به عهد و پیمان‌ها تأکید می‌کند. این آیات، مبنای قاعده لزوم عقود در فقه اسلامی قرار گرفته‌اند. بر اساس این قاعده، هرگاه عقدی به طور صحیح منعقد گردد، برای طرفین لازم الاتباع بوده و هیچ یک حق فسخ یکجانبه آن را ندارند، مگر در موارد خاصی که شرط خیار یا اقاله پیش‌بینی شده باشد « امام خمینی، ۱۳۷۹، ج 1؛ نجفی، ۱۴۰۴، ج ۲۲، « 38 »

در قرارداد آموزشی خصوصی، این بدان معناست که مفاد مندرج در قرارداد « شامل مدت دوره، شهریه،

جمع بندی: قراردادهای آموزشی در بخش خصوصی، به دلیل ماهیت خاص خدمت آموزشی، تنوع ذی نفعان و تأثیر عمیق بر آینده افراد، دارای ویژگیها و ساختارهای پیچیده‌ای هستند. تنظیم دقیق، شفاف و عادلانه این قراردادها با توجه به اصول حقوق مدنی، مقررات اختصاصی آموزشی و به ویژه موازین فقه معاملات « برای رفع چالش‌های حقوقی و کاهش تبعات روانشناختی منفی « امری ضروری برای توسعه سالم بخش خصوصی آموزش و تضمین حقوق همه ذینفعان است.

پیشنهاد: گنجاندن شرایط تضمین کیفیت نسبی « مانند حداقل ساعات تدریس، صلاحیت مدرسان، حداقل امکانات «، شرایط استرداد شهریه منصفانه و شفاف و شیوه نامه حل اختلاف درون سازمانی با حضور نماینده والدین/فراگیران، میتواند به کاهش ابهامات و افزایش اعتماد و رضایت روانشناختی کمک شایانی کند « نصیری و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۵۵ ».

3. نقش فقه در تنظیم قراردادهای آموزشی

فقه اسلامی، به عنوان نظامی جامع برای تنظیم روابط انسانی بر اساس شریعت، نقش بنیادینی در تدوین و ارزیابی قراردادهای آموزشی بخش خصوصی ایفا می‌کند. این نقش تنها محدود به مشروعیت سنجی ظاهری نیست، بلکه ارائه‌دهنده چارچوبی اخلاقی و حقوقی برای تضمین عدالت، شفافیت و تعادل در روابط بین مؤسسات آموزشی خصوصی و فراگیران « یا والدین آنها »

تعهدات آموزشی مؤسسه، تعهدات فراگیر، ضمانت اجراها و...» پس از انعقاد صحیح، برای هر دو طرف الزام‌آور است. مؤسسه نمی‌تواند به صورت یک جانبه شهریه را افزایش دهد یا خدمات آموزشی تعهد شده را کاهش دهد، همان‌گونه که فراگیر نیز نمی‌تواند بدون دلیل موجه فقهی و حقوقی «مانند تخلف مؤسسه از تعهداتش» از پرداخت شهریه یا ادامه تعهداتش سر باز زند. قاعده لزوم، ثبات و قابلیت اعتماد را به رابطه قراردادی می‌بخشد و از هرگونه اجحاف یکجانبه جلوگیری می‌کند «کاتوزیان، 1392». «39»

3.1.2 شرایط صحت قرارداد از دیدگاه فقه «قصد، رضایت، مشروعیت موضوع»

برای آنکه یک قرارداد آموزشی خصوصی از منظر فقهی صحیح و نافذ باشد، باید شرایط اساسی صحت معامله در آن رعایت شده باشد:

قصد و رضایت «ایجاب و قبول»: ** طرفین قرارداد «مدیر مؤسسه یا نماینده قانونی او و فراگیر یا ولی قانونی او در صورت صغیر بودن» باید با قصد جدی و رضایت کامل، اقدام به انعقاد عقد نمایند. هرگونه اکراه، اجبار یا فریب «تدلیس» که منجر به سلب رضایت یکی از طرفین شود، عقد را غیرنافذ یا حتی باطل می‌سازد «حلی، 1410ق؛ امام خمینی، 1379، ج 1». در قراردادهای آموزشی، ارائه اطلاعات نادرست یا ناقص درباره کیفیت آموزش، اساتید، امکانات یا آینده شغلی می‌تواند مصداق تدلیس و موجب حق فسخ برای فراگیر باشد. «40»

اهلیت طرفین:

طرفین باید عاقل، بالغ و رشید باشند. انعقاد قرارداد توسط صغیر یا مجنون بدون اذن ولی، باطل است. مؤسسه نیز باید دارای شخصیت حقوقی معتبر و نماینده آن دارای اختیارات لازم باشد «نجفی، 1404ق، ج 22».

مشروعیت جهت و موضوع قرارداد:

موضوع اصلی قرارداد آموزشی، ارائه و دریافت علم نافع و مشروع است. بنابراین، آموزش موضوعات حرام «مانند شیوه‌های کلاهبرداری، جادوگری مضر» یا در مؤسسه‌ای که به فعالیت‌های خلاف شرع مشهور است، باعث بطلان قرارداد می‌شود. همچنین، جهت انعقاد قرارداد باید مشروع باشد؛ مثلاً اگر مؤسسه‌ای با جهت نشر عقاید ضاله یا انجام فعالیت‌های سیاسی مخالف نظام اسلامی قرارداد منعقد کند، این قرارداد باطل خواهد بود «طباطبایی یزدی، 1415ق؛ محقق داماد، 1406ق». «41»

معین و معلوم بودن مورد معامله:

موضوع تعهدات باید به اندازه‌ای معین و مشخص باشد که از جهل منجر به نزاع جلوگیری کند. این شامل مشخص بودن دقیق دوره آموزشی، سرفصل‌های اصلی، مدت زمان، تعداد جلسات، مبلغ و زمان‌بندی پرداخت شهریه، و تعهدات دقیق مؤسسه «مانند امکانات، مدرک معتبر» و تعهدات فراگیر «مانند حضور منظم، انجام تکالیف» است «امام خمینی، 1379، ج 1؛ کاتوزیان، 1392». «42»

رعایت دقیق این شرایط، قرارداد آموزشی را از حالت یک سند خشک اداری خارج کرده و به آن روحی مبتنی بر عدالت و اخلاق اسلامی می‌دمد، زمینه‌ساز اعتماد متقابل و کاهش چالش‌های روانشناختی ناشی از ابهام و بی‌عدالتی می‌گردد.

3.1.3 قواعد فقهی مرتبط با «ید» و «تملیک»

دو قاعده مهم فقهی که به طور خاص در اجرا و آثار قراردادهای آموزشی خصوصی نقش بارزی دارند، قاعده ید و قاعده تملیک می‌باشند:

قاعده ید «ید، دلیل مالکیت است» :

این قاعده «مستند به روایات معتبر مانند «عَلَى الْيَدِ مَا أَخَذْتُ حَتَّى تُؤَدِّيَ» - وسائل الشیعه، ج 25، ص 12» بیان می‌دارد که هر کس مالی در اختیار «ید» اوست، فرض بر این است که مالک آن است، مگر آنکه خلافش ثابت شود «نجفی، 1404ق، ج 36؛ مکارم شیرازی، 1427ق». در قرارداد آموزشی، پرداخت شهریه از سوی فراگیر به مؤسسه، عوض «مال» در اختیار مؤسسه قرار می‌گیرد. قاعده ید، حاکی از مالکیت مؤسسه بر این مبلغ است و لذا فراگیر نمی‌تواند بدون دلیل «مانند عدم ارائه خدمات آموزشی توافق شده» آن را مسترد کند. «43»

قاعده تملیک «عقد، موجب تملیک و تملک می‌شود» :

بر اساس این اصل فقهی، اثر ذاتی عقود معاوضی «مانند بیع و اجاره» و عقود مسامحه‌ای «مانند عاریه»، تملیک عوضین است «نجفی، 1404ق، ج 22؛ امام خمینی، 1379، ج 1». قرارداد آموزشی خصوصی، عموماً به صورت عقد معوض «معامله‌ای دوطرفه» تحلیل می‌شود؛ **دریافت علم و مهارت در مقابل پرداخت شهریه بنابراین، با انعقاد صحیح قرارداد، مؤسسه مالک شهریه دریافتی می‌شود و در مقابل، فراگیر مالک منفعت آموزشی که قرار است در طول دوره تحصیل دریافت کند، می‌گردد. این تملیک، تدریجی است؛ مؤسسه به تدریج در ازای ارائه هر بخش از آموزش، مالک بخش متناسبی از شهریه می‌شود و فراگیر نیز به تدریج مالک دانش و مهارت‌های منتقل شده می‌گردد «شهید ثانی، 1410ق». «44»

نتیجه کاربردی:

ترکیب این دو قاعده نشان می‌دهد که مؤسسه با دریافت شهریه و ارائه آموزش، هم مالک مبلغ «طبق قاعده ید و تملیک» است و هم در حال انجام تعهد قراردادی خود است. اگر مؤسسه کوتاهی جدی در ارائه آموزش تعهد شده نماید «مثلاً کلاس‌ها برگزار نشود، اساتید صلاحیت نداشته باشند، امکانات وعده داده شده فراهم نباشد»، این امر نقض عهد محسوب می‌شود. در این حالت، از یک سو، فراگیر به دلیل تخلف مؤسسه از شرط ضمنی عقد «ارائه آموزش مناسب»، دارای خیار تخلف شرط می‌شود که به او حق فسخ قرارداد و مطالبه خسارت می‌دهد. از سوی دیگر، به دلیل عدم ارائه کامل منفعت آموزشی مورد تعهد، تملیک کامل شهریه برای مؤسسه محقق نشده است و فراگیر می‌تواند نسبت به بخشی از شهریه که در قبال خدمات تحویل نشده پرداخت

کرده، درخواست استرداد نماید. این تحلیل فقهی، پشتوانه حقوقی مستحکمی برای حل چالش‌های عملی و روانی ناشی از عدم ایفای تعهدات توسط مؤسسات آموزشی فراهم می‌آورد « محقق داماد، ۱۴۰۶ق؛ کاتوزیان، ۱۳۹۲ ». « ۴۵ »

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی نهایی

فقه معاملات به‌عنوان چارچوب بنیادین در تنظیم قراردادهای آموزشی بخش خصوصی، نقشی محوری در تضمین مشروعیت، عدالت و اخلاق‌مداری این توافقات ایفا می‌کند. اصولی چون لزوم رضایت طرفین، مشروعیت موضوع قرارداد، و منع غرر و ربا « نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۲؛ کاتوزیان، ۱۳۹۲ » پایه‌های حقوقی این قراردادها را تقویت می‌نماید و از بروز اختلافات ساختاری جلوگیری می‌کند.

چالش‌های حقوقی عمده شامل ابهام در تعریف "کیفیت آموزشی"، تضمین نتایج، شرایط استرداد شهریه، و مسئولیت مدنی مؤسسات است « فرمehنی فراهانی و همکاران، ۱۳۹۹ ». فقدان مقررات یکپارچه و تعارض احتمالی قوانین مدنی با احکام فقهی، پیچیدگی‌های حقوقی را تشدید می‌کند.

فقه با ارائه سازوکارهای پویا مانند اجتهاد جواهری و تطبیق قواعد کلی بر مصادیق نوظهور « موسوی بجنوردی، ۱۳۷۷، ج ۱؛ صدر، ۱۳۹۰ »، توانایی پاسخگویی به نیازهای قراردادهای آموزشی مدرن « مانند آموزش الکترونیکی » را دارد و از بطلان قراردادها به دلیل نواقص شکلی جلوگیری می‌کند.

چالش‌های روانشناختی نظیر کاهش اعتماد، احساس بی‌عدالتی، و استرس ناشی از ابهام در تعهدات، مستقیماً بر کیفیت یادگیری و روابط طرفین تأثیر می‌گذارند. شروط یک‌جانبه به نفع مؤسسات « مانند شرایط سخت استرداد شهریه » می‌توانند به کاهش انگیزه فراگیران و آسیب‌های عاطفی منجر شوند « اسلامی ندوشن، ۱۳۹۶؛ نصیری و همکاران، ۱۳۹۷ ».

رعایت اصول فقهی مانند "لزوم رعایت انصاف" و "منع ضرر" « نجفی، ۱۳۶۵، ج ۲۲ » با کاستن از شروط ناعادلانه، به افزایش رضایت روانی و تقویت اعتماد متقابل کمک می‌کند. به‌ویژه در قراردادهای مربوط به کودکان، توجه به کرامت انسانی و پرهیز از تبعیض نقشی کلیدی دارد.

قواعد فقهی "ید" و "تملیک" « شهید ثانی، ۱۴۱۰ق؛ محقق داماد، ۱۴۰۶ق » چهارچوبی برای توزیع عادلانه تعهدات ارائه می‌دهند: مؤسسه مالک تدریجی شهریه در قبال ارائه آموزش است و تخلف از تعهدات، حق فسخ و استرداد مالی را برای فراگیران ایجاد می‌کند.

نیاز به استانداردسازی قراردادها با الهام از فقه معاملات ضروری است. تدوین نمونه‌های قراردادی حاوی شفافیت در تعهدات، معیارهای کیفیت آموزشی « مانند حداقل صلاحیت مدرسان »، و شرایط منصفانه استرداد شهریه « نصیری و همکاران، ۱۳۹۷ » می‌تواند چالش‌های حقوقی را کاهش دهد.

هماهنگی بین قوانین مدنی و فقهی از طریق اصلاح مقررات خاص آموزشی « مانند قانون تأسیس مدارس

غیردولتی، ۱۳۹۵» و استفاده از ظرفیت‌های فقه پویا، امکان توسعه چارچوب‌های حقوقی منسجم‌تر را فراهم می‌آورد «صفایی، ۱۳۹۸، ج ۱».

راهکارهای روان‌شناختی مانند گنجاندن سازوکارهای حل اختلاف درون‌سازمانی با حضور نمایندگان والدین، افزایش شفافیت اطلاعاتی، و آموزش حقوق قراردادی به طرفین، به کاهش تنش‌ها و ارتقای اعتماد کمک می‌کنند «فرمehینی فراهانی و همکاران، ۱۳۹۹».

نقش نظارتی نهادهای دولتی «وزارت‌های آموزش و پرورش، علوم» باید با تمرکز بر کنترل کیفیت خدمات و تضمین انطباق قراردادهای با موازین فقهی تقویت شود. این امر به خصوص در قراردادهای فرانچایز و آموزش الکترونیکی حیاتی است «دستورالعمل آموزش الکترونیکی، ۱۴۰۰».

تمایز فقه با حقوق مدنی در مبانی مشروعیت، گستره اهداف «تکامل اخلاقی در کنار تنظیم حقوقی»، و ضمانت‌اجراهای اخروی «سلیمی، ۱۳۹۹»، ظرفیت بی‌بدیلی برای غنی‌سازی محتوای اخلاقی قراردادهای ایجاد می‌کند که در کاهش چالش‌های روانشناختی مؤثر است.

محدودیت پژوهش حاضر تمرکز صرف بر چارچوب نظری فقه امامیه و نظام حقوقی ایران است. مطالعه تطبیقی با نظام‌های حقوقی دیگر و بررسی میدانی اثربخشی راهکارهای پیشنهادی، می‌تواند در تحقیقات آتی مورد توجه قرار گیرد.

در نهایت، تلفیق آموزه‌های فقه معاملات با ملاحظات روان‌شناختی و اصلاحات حقوقی، نه تنها قراردادهای آموزشی بخش خصوصی را به ابزاری کارآمد برای توسعه کیفی آموزش تبدیل می‌کند، بلکه با تحقق "عدالت قراردادی" و "اعتماد متقابل"، زمینه‌ساز رشد متوازن آموزشی در ایران خواهد بود «شهید صدر، ۱۳۹۵؛ مطهری، ۱۳۷۴». «46»

منابع

کاتوزیان، ناصر. «1399». قواعد عمومی قراردادهای «جلد 1 و 2». تهران: انتشارات گنج دانش. «مرجع معتبر در حقوق مدنی ایران و تطبیق با فقه»

صفایی، سید حسین؛ و رحیمی، حبیب‌الله. «1401». «حقوق قراردادهای خاص: عقود معین و نامعین». تهران: انتشارات سمت. «تحلیل قراردادهای آموزشی در چارچوب عقود اسلامی»

محقق داماد، سید مصطفی. «1397». قواعد فقه «بخش مدنی». تهران: مرکز نشر علوم اسلامی. «تطبیق قواعد فقهی با قراردادهای نوین»

فرمehینی فراهانی، محسن؛ و همکاران. «1399». «تحلیل چالش‌های حقوقی و روانشناختی قراردادهای آموزشی در مراکز غیردولتی». فصلنامه پژوهش‌های حقوقی، 19 «45»، 67-92. «مقاله پژوهشی با تمرکز بر چالش‌های دوگانه»

نصیری، فاطمه؛ و رضایی‌زاده، مرتضی. « 1397 »
"بررسی چالش‌های روانشناختی قراردادهای آموزشی
مدارس غیردولتی". فصلنامه روانشناسی تربیتی، 14 « 48
»، 31-52. « مقاله مبتنی بر مطالعات میدانی »

پاورقی‌ها:

موسوی بجنوردی، سید محمد. « 1389 ». قواعد
فقهیه « جلد 1: قواعد معاملات ». قم: مؤسسه تنظیم و
نشر آثار امام خمینی « ره ». « مرجع فقهی برای اصول
حاکم بر قراردادها »

« 2 » دانش آموخته سطح 2 سفیران هدایت .
amirfhg32@gmail.com

قانون تأسیس و اداره مدارس و مراکز آموزشی
غیردولتی. « 1395 ». مصوب مجلس شورای اسلامی.
« سند رسمی حقوقی »

« 3 » دانش آموخته سطح 2 سفیران هدایت .
mwbaylhwly@gmail.cim

اسلامی ندوشن، محمدعلی. « 1396 ». روانشناسی
قراردادها در نظام آموزشی. تهران: انتشارات روان‌سنجی.
« تمرکز بر ابعاد روانشناختی »

« 4 » دانش آموخته سطح سه حوزه علمیه تهران.
Reza.moradi.7293@gmail.coM

شهبیدی، مهدی. « 1400 ». تشکیل قراردادها و
تعهدات « ویرایش هفتم ». تهران: انتشارات مجد.
« تحلیل حقوقی شرایط صحت قراردادها »

« 5 » رکلا. « 2024 ». نمونه قرارداد تدریس خصوصی را
به طور کامل بشناسید!

سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور. « 1400 »
دستورالعمل اجرایی قراردادهای آموزشی مؤسسات
خصوصی. « سند رسمی تنظیم‌شده توسط نهاد ناظر »

« 6 » سیویلیکا. « 2025 ». تحلیل احکام معاملات و
قراردادها در فقه اسلامی.

« 7 » دانشنامه فقه معاصر. « 2022 ». دخالت دولت
در قراردادهای خصوصی.

« 8 » جکل. « 2024 ». تفسیر فقهی-حقوقی قاعده

"العقد شریعة المتعاقدين" در قراردادهای جدید
عروج.
بین‌المللی.

« 16 » سبحانی، جعفر. « ۱۴۲۱ق ». الرسائل الرابع

چاپ اول. قم: مؤسسه امام صادق « ع ».

« 9 » محمودی، م. « 2016 ». شناسایی عوامل موثر بر
الگوی حکمرانی تربیتی مناسب در نظام آموزشی.

« 17 » قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

« 10 » حسنی، ب. و بیاتی، م. « 2024 ». بررسی فقهی
حقوقی قراردادهای مشارکت عمومی- خصوصی در نظام
حقوقی ایران.

« 18 » شهید ثانی، زینالدین بن علی. « ۱۴۱۳ق ».

مسالك الافهام الى تنقيح شرائع الاسلام « چاپ اول ».
قم: مؤسسه المعارف الاسلامیه.

« 11 » ابن منظور، محمد بن مکرم. « ۱۴۱۴ق ». لسان
العرب « چاپ سوم ». بیروت: دار صادر.

« 19 » حلی « علامه حلی »، حسن بن یوسف بن

مطهر. « ۱۴۱۰ق ». تذکره الفقهاء « چاپ اول ». قم:
مؤسسه آل البيت « ع ».

« 12 » حلی « علامه حلی »، حسن بن یوسف بن
مطهر. « ۱۴۱۷ق ». منتهی المطلب فی تحقیق المذهب
« چاپ اول ». مشهد: مجمع البحوث الاسلامیه.

« 20 » نجفی، محمدحسن. « ۱۳۶۵ ». جواهر الکلام

فی شرح شرائع الاسلام « ج ۲۲ ». تهران: دارالکتب
الاسلامیه.

« 13 » مکارم شیرازی، ناصر. « ۱۴۲۷ق ». انوار الفقاهه
« کتاب البیع » « چاپ اول ». قم: انتشارات مدرسه امام
علی بن ابیطالب « ع ».

« 21 » کاتوزیان، ناصر. « ۱۳۸۷ ». قواعد عمومی

قراردادها « ج ۱ و ۲ » « چاپ هفتم ». تهران: شرکت
سهامی انتشار.

« 14 » مطهری، مرتضی. « ۱۳۷۴ ». نظام حقوق زن در
اسلام « چاپ بیست و دوم ». تهران: انتشارات صدرا.

« 22 » صدر، سید محمدباقر. « ۱۳۹۰ ». اقتصادنا

ترجمه محمدکاظم موسوی « چاپ بیست و هشتم ».
تهران: انتشارات اسلامی.

« 15 » موسوی بجنوردی، سید حسن. « ۱۳۷۷ ». قواعد فقهیه « ج ۱ » « چاپ سوم ». تهران: مؤسسه

تهران: شرکت سهامی انتشار.

« 23 » صفایی، سید حسین؛ و رحیمی، حبیب الله. « ۱۴۰۰ ». حقوق قراردادهای عقود معین « ج ۲ » چاپ پانزدهم. تهران: انتشارات سمت.

« 30 » شهیدی، مهدی. « ۱۳۹۸ ». تشکیل قراردادهای تعهدات « چاپ سیزدهم ». تهران: نشر مجد.

« 24 » نجفی، محمدحسن. « ۱۳۶۵ ». جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام « ج ۲۲ ». تهران: دارالکتب الاسلامیه.

« 31 » نصیری، فاطمه؛ رضایی زاده، مرتضی؛ و امیری، علیرضا. « ۱۳۹۷ ». بررسی چالش های حقوقی و روانشناختی قراردادهای آموزشی مدارس غیردولتی از دیدگاه دینفعان. فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، ۹ « ۴ »، ۳۹-۶۰.

« 25 » طباطبایی حکیم، سید محسن. « ۱۴۱۶ ق ». مستمسک العروه الوثقی « چاپ چهارم ». بیروت: دار احیاء التراث العربی.

« 32 » فرمehنی فراهانی، محسن؛ رضایی، علی؛ و نوروزی، رضا علی. « ۱۳۹۹ ». تحلیل چالش های حقوقی و روانشناختی قراردادهای آموزشی در مراکز غیردولتی. فصلنامه پژوهش های حقوقی، ۱۹ « ۴۵ »، ۶۷-۹۲.

« 26 » صفایی، سید حسین. « ۱۳۹۸ ». دوره مقدماتی حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادهای « ج ۱ » چاپ سی و دوم. تهران: نشر میزان.

« 33 » خواجه پور، حمیدرضا. « ۱۳۹۸ ». مطالعه تطبیقی قراردادهای آموزشی در حقوق ایران و فقه امامیه « پایان نامه کارشناسی ارشد ». دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

« 27 » انصاری، مرتضی بن محمدامین. « ۱۴۱۵ ق ». المکاسب « چاپ اول ». قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری.

« 34 » اسلامی ندوشن، محمدعلی. « ۱۳۹۶ ». روانشناسی قراردادهای آموزشی و آثار آن بر یادگیرنده. تهران: انتشارات دانژه.

« 28 » کاتوزیان، ناصر. « ۱۳۸۷ ». قواعد عمومی قراردادهای « ج ۱ » چاپ هفتم. تهران: شرکت سهامی انتشار.

« 35 » قانون تأسیس و اداره مدارس و مراکز آموزشی و پرورشی غیردولتی. « ۱۳۹۵ ». مجلس شورای اسلامی.

« 29 » سلیمی، علی. « ۱۳۹۹ ». فلسفه حقوق قراردادهای در فقه امامیه و حقوق ایران « چاپ دوم ».

- « 44 » شهید صدر، سید محمدباقر. « 1395 » .
اقتصادنا. ترجمه محمدکاظم موسوی. انتشارات اسلامی.
- « 45 » موسوی بجنوردی، سید حسن. « 1389 » . قواعد
فقهیه « ج 1 و 2 » . نشر مجد.
- « 46 » قرآن کریم. « ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای » . «
1380 » . انتشارات پیام عدالت.
- « 47 » نجفی، محمدحسن. « 1404 ق » . جواهر الکلام
فی شرح شرائع الاسلام « ج 22، 36 » . دار احیاء التراث
العربی.
- « 48 » کاتوزیان، ناصر. « 1392 » . قواعد عمومی
قراردادها « ج 1 و 4 » . شرکت سهامی انتشار.
- « 49 » حلی، ابن ادریس. « 1410 ق » . السرائر الحاوی
لتحریر الفتاوی « ج 2 » . دفتر انتشارات اسلامی.
- « 50 » طباطبایی یزدی، سید محمدکاظم. « 1415 ق » .
العروة الوثقی « ج 1 » . مؤسسه النشر الاسلامی.
- « 51 » امام خمینی، سید روح‌الله. « 1379 » . تحریر
الوسیله « ج 1 و 2 » . مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام
خمینی « ره » .
- « 36 » موسوی بجنوردی، سید حسن. « ۱۳۸۲ » .
قراردادهای خصوصی در فقه امامیه. تهران: مؤسسه
عروج.
- « 37 » آئین نامه اجرایی مدارس و مراکز آموزشی و
پرورشی غیردولتی. « ۱۳۹۶ » . مجلس شورای اسلامی.
- « 38 » آیین نامه مؤسسات آموزش عالی غیرانتفاعی. «
۱۳۷۲ » . وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- « 39 » اساس نامه دانشگاه آزاد اسلامی. مصوب شورای
عالی انقلاب فرهنگی.
- « 40 » قانون نظام صنفی کشور.
- « 41 » مهدوی تبریزی، حسین. « ۱۳۹۵ » . حقوق
قراردادهای آموزشی. تهران: نشر دادگستر.
- « 42 » حسینی، سید حسن. « ۱۳۹۹ » . حقوق
قراردادهای فرانچایز در ایران. تهران: انتشارات جنگل.
- « 43 » شیرازی، ناصر مکارم. « ۱۳۹۸ » . انوار الفقاهه:
کتاب الاجاره « چاپ اول » . قم: انتشارات مدرسه امام
علی بن ابی طالب « ع » .

« 54 » محقق داماد، سید مصطفی. « 1406 ق ». قواعد
فقه « بخش مدنی، ج 1 و 3 ». مرکز نشر علوم اسلامی.

« 52 » مکارم شیرازی، ناصر. « 1427 ق ». انوار الفقاهه
« کتاب البیع ». انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب
« ع ».

« 55 » مطهری، م. « ۱۳۷۴ ». نظام حقوق زن در اسلام
« چاپ بیست و دوم ». انتشارات صدرا

« 53 » شهید ثانی، زین‌الدین بن علی. « 1410 ق ». «
مسالك الافهام الى تنقيح شرائع الاسلام » ج 3 .
مؤسسة المعارف الاسلامية.

پانویس‌ها: